

TEORIJA PRAZNIKA¹

Redovnom životu koji živimo, zaposelnutom svakodnevnom poslovima, mukotrpnom, uključenom u sistem zabrana, sačinjenom od predostrožnosti, u kome maksima: *quieta non movere* održava red u svetu, suprotstavlja se razbuktalost praznika.²) A ovaj, ako posmatramo samo njegove spoljne vidove, pokazuje identične karakteristike, na bilo kom nivou civilizacije. Podrazumeva veliki doprinos uzburkanog i bućnog naroda. Te masovne skupine podstiču iznad svega rađanje i zarazno širenje raspoloženja koje se troši u uzvicima i pokretima, koje tera u nekontrolisano prepuštanje najnepromišljenijim impulsima. Čak i danas, kada se osiromašeni praznici tako malo ističu na pozadini sivila koje čini monotoniju tekućeg življenja, kada se praznici pojavljuju kao da su razbacani, usitnjeni, skoro zaglibljeni, mi još uvek u njima možemo da razaznamo nekolike bedne ostatke kolektivne razularenosti koja je bila karakteristična za nekadašnje, drevne, svetkovine. Prerušavanja i neke slobode koje su još uvek dopuštene na karnevalima, pijanke i igranke po kvartovima prilikom 14. jula, pa sve do žderačina koje su označavale kraj Nirnberških kongresa u nacional-socijalističkoj Nemačkoj, svedoče o jednoj te istoj društvenoj potrebi, produžavaju je. Nema praznika, tužnog čak po definiciji, koji ne podrazumeva neki početak preterivanja i naduvanosti: dovoljno je pomenuti seoske daće. Bio on od pamtiveka ili od

¹) Roger Caillols, *La Fête* („Praznik“), *Collège de Sociologie* (1931—39), priredio: Denis Hollier (Ollje), Gallimard, Pariz, 1979.

²) Nije nepotrebno istaći da ova teorija praznika ni izdaleka ne iscrpljuje njegove različite vidove. Sem toga, ona bi trebalo da bude izneta uporedo s teorijom prinošenja žrtve. Čini se, u stvari, da prinošenje žrtve predstavlja neki povlašćeni sadržaj praznika. Ono predstavlja nešto poput unutarnjeg pokreta koji ga sažima ili mu daje smisao. Pojavljuju se zajedno u istom odnosu kao duša i telo. Pošto nisam mogao da se do kraja udubim u ovu veoma blisku vezu (valjalo je napraviti određeni izbor), potrudio sam se da posebno istaknem *žrtveničku atmosferu*, koja prati praznik, u nadi da će i čitalac na taj način osetiti da dijalektika praznika predstavlja „dvojnika“ i reprodukciju dijalektike prinošenja žrtve.

danas, praznik se uvek određuje igrom, pesmom, uzbuđenjem, gutanjem hrane, pijankom. Uvek do kraja, do iscrpljenja, pa makar posle toga i bio bolestan. Tako nalaže zakon praznika.

PRAZNIK, PRIBEŽIŠTE SVETOM

U takozvanim primitivnim civilizacijama, suptnost je mnogo izraženija. Praznik traje više sedmica, više meseci, a ovi su secovani odmorima od četiri ili pet dana. Često je potrebno nekoliko godina da bi se sakupila hrana i bogatstvo koje će biti progutano i potrošeno bez zavora, uništeno ili protraćeno, jer razbacivanje ili uništavanje — oblici neumerenosti — po pravu spadaju u suštinu praznika.

Praznik se redovno završava frenetički i orgijaški, u noćnoj razularenosti buke i pokreta koje i najskromniji instrumenti, ako su „u dobrom štimu”, pretvaraju u ritam i u igru. Prema opisu jednog svedoka, ljudska masa, ogromna masa, talasa udarajući nogama o tlo, tresući se kruži oko centralnog jarbola. Uzbuđenje se iskazuje kroz sve one svoje pojavne oblike koji ga podgrevaju. Ono se povećava i pojačava svim onim što ga izražava: pomamljujući zvon kopalja koja udaraju u štitove, grlene pesme koje se skandiraju, sudari i promiskuitet igre. Nasilje izranja sasvim spontano. Tu i tamo izbijaju koškanja: zaraćeni se razdvajaju tako što ih jake mišice u vazduh bacaju, ljuljaju u ritmu, sve dok se ne umire. Kolo se time ne prekida. A i parovi iznenada napuštaju igranku, da bi se u obližnjem žbunju „poigrali” i vratili u kovitlac koji će se do jutra produžiti.

Sasvim je razumljivo da se praznik — pošto predstavlja takav paroksizam života i pošto tako silovito razrešava najsitnije brige svakodnevnog života — pokazuje pojedincu kao neki drugi svet, svet u kome se oseća podržanim i preobraženim od strane sila koje ga prevazilaze. Svakodnevan posao: ubiranje plodova, lov ili uzgajanje stoke, predstavlja ono što mu ispunjava vreme i što mu obezbeđuje zadovoljenje trenutnih potreba. A svemu tome on posvećuje dužnu pažnju, strpljenje, sposobnost; međutim, tamo negde dublje, on živi u sećanju na neki praznik i u iščekivanju novog praznika, praznik je za njega, za njegovo sećanje i njegovu žudnju, vreme jakih osećanja i metamorfoze sopstvenog bića.

Radanje svetog

Dirkemu pripada čast otkrića kapitalnog prizora koji praznici nude naspram svakodnevnog radnog dana, razlike između svetog i svetov-

nog. Praznici suprotstavljaju povremenu eksploziju bezbojnoj kolotečini, slavljeničko ludilo svakodnevnog brizi za egzistenciju, moćni dah zajedničke uzavrelosti mirnim poslovima gde svako gleda svoja posla, koncentraciju društva njegovoj sopstvenoj raspršenosti, groznicu sopstvenih kulminirajućih trenutaka spojnom argatovanju atonih faza njegovog postojanja.³⁾ Sem toga, verske svetkovine kojima su oni povod remete mir verničkih duša. Ako je praznik vreme radosti, on je isto tako i vreme zebnje. Post, ćutanje, obavezno se poštuju pre konačnog opuštanja. Uobičajene zabrane bivaju pojačavane, nameću se črk i nove. Preterivanja i prekomernosti svake vrste, svečanost obreda, prethodna strogost ograničenja, doprinose, isto tako, da se oko praznika stvori svet izuzetnog.

U samoj zbilji, praznik se često održava radi same vladavine svetog. Praznični dan, obična Nedelja, jeste pre svega čas koji je posvećen božanskom, kada je rad zabranjen, kada se moramo odmarati, uživati, ali i Boga hvaliti. U društvima, kojima praznici nisu razasuti po celokupnom radnom veku, već su sabrani u jedno pravo *praznično doba*, možemo još bolje da vidimo do koje mere praznik zaista predstavlja doba nadmoći svetog. Mosova studija o eskimskim društvima nam pruža najbolje primere jednog veoma oštrog kontrasta između ovih dvaju načina života, ali koji i dalje ostaju značajni kod naroda koji su svojom klimom ili prirodom privredne organizacije osuđeni na produženu neaktivnost, tokom jednog dela godine. Zimi se eskimsko društvo zbližava „zgušnjava se”: sve se radi ili se događa u zajednici dok leti svaka porodica izdvojena pod svojim šatorom u skoro pustinjском prostranstvu, živi sama za sebe, a pri tom ništa ne smanjuje udeo pojedinačne inicijative. Prema letnjem životu, skoro u potpunosti svetovnom, zima se pojavljuje kao doba „produženog verskog uzdizanja”, kao neki dugotrajući praznik.⁴⁾ I kod

³⁾ Up: *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd, 1932, (II, VII, III) gde Dirkem opisuje „dve faze kroz koje na smenu prolazi život australijskih društava: raspršenost i koncentracija”. „U prvoj preovlađuje privredna aktivnost i ona je obično osrednjeg intenziteta (...) Stanje raspršenosti u kome se tada društvo nalazi čini da život postaje jednoličan, učmao i bezbojan. Ali, neka se desi kakav praznik sve se menja (...) A sama činjenica da se ljudi nagomilavaju deluje kao izuzetno snažan podražaj” (s. 200).

⁴⁾ Marcel Mauss (Mos), *Essai sur les variations saisonnières des sociétés eskimos. Etude de morphologie sociale*, (u saradnji sa H. Beuchat), *Année sociologique 1904—1905*, Pariz, 1906, s. 39—131. Ova studija je ponovo objavljena u izdanju Mosove knjige objavljene pod naslovom: *Sociologie et anthropologie*, Pariz, 1968. Iz nje sam izvukao ovih nekoliko sudova koji slede: „Nema religije tokom leta... Život se čini svetovnim... Nasuprot tome, zimska naseobina, da tako kažemo, živi u stanju stalne verske ushićenosti... Sve u svemu, celokupni život zimi možemo

Indijanaca Severne Amerike društvena morfologija se menja s godišnjim dobima. I u ovom slučaju letnju rastočenost zamenjuje zimsko okupljanje. Klanovi nestaju i svoje mesto prepuštaju verskim bratstvima koja tada izvode svoje velike obredne igre i organizuju plemenske svetkovine. To je doba prenošenja mitova i obreda, doba kada se novacima i posvećenima prikazuju duhovi. Evo šta kažu Kuakijatli: „Leti je svetlo dole, svetovno gore; zimi je svetlo iznad a svetovno ispod.”⁵⁾ Jasnije se ne bi ovo moglo objasniti.

Sveto se u običnom životu, mogli smo to da primetimo, skoro isključivo ispoljava kroz zabrane. Ono se određuje kao „rezervisano”, „odvojeno”; stavljeno je izvan opšteg korišćenja, zaštićeno zabranama koje bi trebalo da spreče svaki nasrtaj na poredak sveta, svaki rizik njevogog „kvarenja” i unošenja klice pomućenja. Ono se javlja dakle bitno kao *negativno*. To je, u stvari, jedna od osnovnih najčešće prepoznatljivih značajki obredne zabrane. Ali, sveti period socijalnog života je upravo onaj u kome su pravila ukinuta, a slobodno ponašanje preporučeno. Bez sumnje, moguće je da prekomernostima praznika ne priznamo tačan odredni smisao i da ih posmatramo samo kao puka *praznjenja aktivnosti*. „Čovek je toliko izvan uobičajenih životnih uslova, piše Dirkem, i toga je toliko svestan da oseća nešto kao potrebu da se stavi izvan i iznad svakidašnjeg morala.”⁶⁾ Svakako, pometnja bez ustrojstva, pomahnitalost praznika odgovara nekoj vrsti „smanjenja prethodne napetosti”. Konfučije je to sasvim dobro primetio kada je, da bi opravdao kineske seljačke svetkovine rekao kako ne valja „uvek luk držati napet, ne popuštajući ga, ili uvek opušten ne zatezajući ga”⁷⁾. Preko-

sebi da dočaramo kao neku vrstu dugog praznika” (s. 96—100). I dalje, povodom severozapadnih američkih Indijanaca: „Tokom zime, pleme nestaje i ustupa svoje mesto grupama sasvim drugačije vrste, tajnim društvima ili, tačnije, verskim bratstvima u kojima su svi i dostojanstvenici i slobodni ljudi raspoređeni po hijerarhijskoj lestvici” (s. 126). Podsećam da je Kajoa započeo aktivnosti Koleža, marta 1937, čitanjem manifesta pod naslovom: „Le vent d'hiver” (Zimski vetar), čiji je jedini rezultat trebalo da bude *da slédi*, jer hladnoća ide ruku pod ruku sa gustinom, sjednjanjavanjem, praznikom, hijerarhijom...

⁵⁾ Citirano prema Boasu (Boas — „The social organization and secret societies of the Kwakiutl Indians”, *Report of the U.S. National Museum for 1895*, Washington D.C., 1897) u zaključku Mosove studije (s. 126).

⁶⁾ Dirkem, *Elementarni oblici...*, s. 201.

⁷⁾ Ovu Konfučijevu izreku navodi Grane (Granet) u: *La Civilisation chinoise. La vie publique et la vie privée*, Pariz, 1929, (s. 181). Kajoa je u svom prikazu knjige Aleksisa Karela (Alexis Carrel): *L'homme, cet inconnu*, objavljenom u N.R.F. (*La Nouvelle Revue française*), marta 1936, već tada zabeležio sledeće: „Još uvek iščekujemo tu opštu teoriju instinkata, koju su začeli tu i tamo Mol (Moll) i Vajsman (Weis-

mernosti kolektivnog zanosa vrše *takođe* i ovu funkciju: dolaze kao nagla eksplozija, posle dugog i „ljutog” sabijanja. Međutim, to je samo jedan od vidova, mnogo manje razlog njihovog postojanja, a više njihov fiziološki mehanizam. Potrebno je da ovo svojstvo iscrpi njihovu prirodu. Domoroci vide u sebi uslov magijske efikasnosti svojih praznika: oni su ti koji unapred svedoče o uspešnosti obreda i koji obećavaju, posredno, plodnost žena, bogate žetve, hrabrost ratnika, bogata lovišta, uspešno ribarenje.

Prekomernost, lek za iscrpljivanje

Prekomernost, znači, nije samo stalni pratilac praznika. Ona nije samo puki epifenomen uzburkanosti koju izaziva i razvija. Ona je neophodna za uspeh ceremonija koje se slave, učestvuje u njihovoj svetoj vrlini i doprinosi, kao i ove, obnavljanju prirode ili društva. A to zapravo i jeste cilj praznika. Vreme iscrpljujuće, zamara. Ono čini da se stari, ono usmerava ka smrti, ono *troši i nagriza*: to je upravo smisao korena reči koje se u grčkom i iranskom jeziku upotrebljavaju za njegovo određenje. Svake godine se biljni svet obnavlja i društvo, poput prirode, započinje, jedan nov ciklus. Sve što postoji mora tada da se podmladi. Valja novo započeti stvaranje sveta. A ovaj se ponaša kao *kosmos* kojim upravlja univerzalni red i koji deluje prema redovnom ritmu. Mera, pravilnost ga održava. Njegov je zakon da se svaka stvar nalazi na *svom* mestu, svaki događaj pada u *svoje* vreme. Na taj način se može objasniti da jedina ispoljavanja svetog jesu zabrane, *zaštite* protiv svega onoga što bi moglo da ugrozi kosmički redovni sled, ili ispaštanja, *naknade* za sve ono što je moglo da ga pomuti. Teži se nepokretnosti, nepromenljivosti, budući da svaka promena, svaka novina dovodi u opasnost stabilnost univerzuma čiju nadolazeću budućnost želimo da izbrišemo i uništimo mogućnosti umiranja. A klice njegovog uništenja leže u sopstvenom funkcionisanju, koje nagomilava otpatke i izaziva raubovanje samog mehanizma. Nema ničega što ne bi bilo podvrgnuto ovom zakonu, i što nije određeno i potvrđeno celokupnim iskustvom. Samo zdravlje ljudskog organizma zahteva da ovaj redovno izbacuje svo-

mann) i koja je već u stanju da izvesti o nalzged najometujućim psihološkim manama, pozivajući se pritom samo na tako jednostavna načela kao što su kontrakcija i dilatacija, erotičnog uzbuđenja i zadovoljenja, paroksizam i opuštanje, na primer." „Bogomoljka — 'proždiračica'", preuzeta u *Le Mythe et l'homme*, odslikače ovu teoriju orgijaškog nereda i rasipanja: „Polno zadovoljenje jeste pojava izrazite grubosti, koja u jednom trzaju oslobađa značajnu količinu energije koja se postepeno taložila i bila dovedena do tačke cepanja" (s. 93). Ali, tada referenca neće biti ni Konfučije, ni Mol, već Frojd i „*Au-delà du principe de plaisir*".

je „nečistoće”, mokraću i izmet, a kada je žena u pitanju svoju mesečnu krv. A starost je ona koja ga na kraju oslabljuje i paralizira. Priroda sledi svake godine, na isti način, ciklus rasta i opadanja. Čini se da društvene institucije nisu pošteđene ove iste smene. I njih valja periodično obnavljati i pročistiti od zatrovanih otpadaka koje predstavlja nepodoban deo zaostao iza svakog čina učinjenog za dobro zajednice, ali koji ipak sadrži izvesnu nečistoću za one koji su za isti i odgovorni.

I tako bogovi vedskog panteona traže biće na koje bi mogli da prenesu nečistotu kojom se zaražavaju prolivajući krv tokom obreda žrtvovanja. Ova vrsta čišćenja se obično obavlja u vidu proterivanja ili ubijanja, bilo žrtvenog jarca opterećenog svim tako počinjenim gresima, bilo oličenjem stare godine kojoj treba naći zamenu. Valja proterati zlo, slabost i istrošeno, sve pojmove koji su manje ili više saglasni. U Tonkinu, obredi se vrše sa izričitim ciljem odstranjivanja nečistog ostatka svakog događaja, a posebno činova autoriteta. Teži se neutralizovanju nadraženosti, zločude volje duhova onih koje je vlada osudila na smrt zbog izdaje, pobune ili zavere. U Kini se počišćeno, to jest dnevni domaći otpaci slažu pored kućnog ulaza da bi se zatim, s pažnjom uklonili za vreme praznika nastupanja nove godine, jer sadrže kao i svaka nečistoća jedan delotvorni princip koji može, ako se pravilno koristi, da donese napredak.

Uklanjanje otpadnih materija koje se talože funkcionisanjem svakog organizma, godišnje otpisivanje grehova, proterivanje ostarelog vremena, nisu dovoljni. Ova služe samo pokopu srozavajuće i zaprljane prošlosti, *koja je proživela svoje vreme*, i koja mora da prepusti mesto netaknutom svetu čiji praznik ima za cilj da svim snagama obezbedi njegovo ustoličenje.

Zabrane su se pokazale nedovoljnim da održe integritet prirode i društva. I u toliko više ne bi bile u stanju da doprinesu njihovom obnavljanju u njihovoj prvobitnoj mladosti. Propis u sebi ne sadrži ni jedno načelo koje bi bilo sposobno da mu povrati snagu. Valja se pozivati na stvaralačku vrlinu bogova i vratiti se početku sveta, okrenuti se silama koje su tada *haos preobratile u kosmos*.

Prvobitni kaos

Praznik se prikazuje kao osavremenjavanje prapočetaka univerzuma, *Urzeit*-a; prvobitnog doba, vrhunski kreativnog doba, onoga u kome su se sve stvari, sva bića, sve institucije fiksirale u svom tradicionalnom i konačnom obliku.

Ovo doba je upravo ono u kome su živeli i radili božanski preci čiji *mitovi* prenose istoriju. Ili još bolje, za Tsimšijene Severne Amerike, mitovi se upravo razlikuju od ostalih legendarnih kazivanja usled činjenice da pripadaju onom prošlom vremenu kada svet još nije poprimio svoj sadašnji izgled. Ličnosti ovog slavnog mitskog doba je izuzetno dobro proučio Levi-Bril na primeru Australijanaca i Papua-naca.⁸⁾ Svako pleme ima poseban izraz da bi ih označio. To je slučaj kod Aruntasa s izrazom *altadžira*, *dzugur* kod Aluridjasa, *bugari* kod Karađerija, *ungud* kod naroda severo-zapadne Australije itd. Ove reči često označavaju istovremeno i san i ono što bi na najopštiji način moglo biti neuobičajeno ili čudesno. A služe upravo da bi odredili vreme kada je „čudesno bilo pravilo“. Izrazi koje koriste posmatrači pokazuju težnju da istaknu ovaj vid prvobitnog doba. Za Forčuna (dr Fortune), to mitsko vreme je ono u kome je „postojanje stiglo do bića i u kome je započela prirodna istorija“. Ono je istovremeno smešteno na *početku* i *izvan* potpunog razvoja. Na isti način Elkin primećuje da ono nije ništa manje sadašnje ili buduće od prošlog; „To je isto toliko stanje koliko i period“,

⁸⁾ Sadržaj ovog i dela odeljaka koji slede, potiče iz knjige Lisjena Levi-Brila (Lucien Lévy-Bruhl). *La mythologie primitive. Le monde mythiques des Australiens et des Papous*, Pariz, 1935, a posebno iz uvodnog poglavlja: „Le monde mythique“. U njemu se nailazi na pojam *Urzeit*, pozajmljen od K. Th. Preuss-a. Kao i na navode dr Forčuna (Fortune) i Elkina, etnografa kojima treba da budemo zahvalni što smo dopili opis običaja kako domorodaca sa ostrva Dobu tako i prvobitnog australijskog stanovništva. U *La Nouvelle Revue française*, od avgusta 1938, Kajoa je objavio prikaz poslednje knjige Levi-Brila: *L'expérience mystique et les symboles chez les primitifs*. Navodi nekoliko njegovih primedaba: „Prilikom čitanja dela Gospodina Levi-Brila, često se stiče utisak da on isključivo razmatra religiozni aspekt života primitivnih naroda i da ga suprotstavlja ne religioznom životu civilizovanih već kritičkim i naučnim oblicima njihovog intelektualnog života. Na taj način ne poredi jednu senzibilnost s drugom, već s inteligencijom“. Dijahronični sled primitivnog mentaliteta, zamenjen je logičkim mentalitetom, treba prema tome zameniti sinhronijsku opoziciju svetova, jednog svetog, drugog svetovnog, koji se izmenjuju ali su i solidarni.

Prvi deo knjige Levi-Brila je bilo delo istoričara filozofije. I samo je studija o Ogistu Kontu najavila smer u kome će se ovo delo dalje kretati: sociološki, ili, tačnije rečeno, psihološki, budući da će se Levi-Bril potom posvetiti nabrajanju „primitivne misli“. U odeljku „La morale et la science des moeurs“ razrađuje nemogućnost preobražaja indikativa u imperativ. Otuda i skepticizam („društvu se može pružiti samo moral koji već ima“) koji je u suprotnosti s aktivizmom Koleža (Collège de France, prim. prev.). Leris (M. Leiris) evocira u „Dimanšu“ (*Dimanche, Biffures*, s. 213), uticaj Brilovih knjiga na njegovo opredeljenje za etnografiju. Levi-Bril je umro marta meseca 1939, nekoliko meseci pre nego što je *la Revue philosophique*, na čijem se čelu nalazio, objavila specijalni broj koji je on sam pripremio da bi se obeležila 150. godišnjica Francuske revolucije.

kaže on u svojim spisima.⁹⁾ Mitsko vreme je u suštini izvor onog drugog iz kojeg stalno ističe, proizvodeći sve ono što se u njemu javlja kao zbunjujuće ili neobjašnjivo. Natprirodno je stalno skriveno iza osećajnog i stalno teži da se kroz ovo prikaže. Prvobitno vreme je s čudnom saglasnošću opisano u najrazličitijim krajevima. Ono je mesto svih preobraćanja, svih čuda. Ništa još nije bilo ustaljeno, nikakvo pravilo objavljeno, nikakav oblik utvrđen. Ono što je od tada postalo nemoguće, tada je bilo izvodljivo. Predmeti su se kretali sami od sebe, čamci su leteli po vazduhu, ljudi su se pretvarali u životinje, i obratno. Menjali su ruho, umesto da stare i umiru. Celokupni univerzum je bio plastičan, fluidan i neiscrpan. Letine su spontano nicale, životinje su odmah posle čerečenja obnavljale svoje meso.

Stvaranje kosmosa

I konačno su preci nametnuli svetu izgled koji se od tada nije promenio, zakone koji su od tada uvek na snazi. Sačinili su ljude učinivši da ovi izrastu iz zemlje ili preobraćajući mešovita bića, poluživotinje, koja su već ranije postojala. Stvorili su ili oblikovali u isto vreme različite životinjske i biljne vrste. Oblikujući jednog jedinog pojedinca, menjali su po njemu njegove buduće potomke, i svi su, bez daljeg uplitanja, nešto iskoristili od mutacije arhetipa. Utvrdili su takođe more, kopno, ostrva, planine. Razdvojili su plemena i vaspstavili za svako ponaosob, njihove civilizacije, njihove svetkovine, pojedinosti njihovih svetkovina, obreda, njihove navike, njihove zakone. Međutim, pošto su svaku stvar, svako biće držali u datim granicama, u njegovim nadalje *prirodnim* granicama, lišili su ih svih magijskih moći koje su im omogućavale da u trenu ostvare svoje želje i da, ne poznajući nikakvu prepreku, postanu na licu mesta ono što im se dopalo. Red ne može da opstoji istovremeno s postojanjem brojnih mogućnosti, s odsustvom svih pravila: svet je tada spoznao nepremostiva ograničenja koja ograničavaju svaku vrstu na sebe samu i sprečavaju je da iz njega izađe. Sve postade nepokretno, i zabrane uspostavljene, kako nova organizacija, nova zakonomernost, ne bi bila poremećena. I konačno je i smrt uvedena u svet, neposlušnošću prvog čoveka, a najčešće prve žene, greškom jednog od božanskih glasnika, glupošću Pretka „nespretnjakovića“, koji se, svuda, vrlo nespretno trudi da podražava dela Tvorca i čija imbecilna tvrdoglavost rađa posledice koje su istovremeno i smešne i katastrofalne. U svakom slučaju, smrću poput crva

⁹⁾ Bibliografija u delu: *L'homme et le sacré*, upućuje na A. P. Elkina: „The secret Life of the Australian Aborigines“, *Oceania*, III, (1932).

u vočki *kosmos* je izašao iz *haosa*. Doba dar-mara je završeno, počinje prirodna istorija, uspostavlja se poredak normalne kauzalnosti. Bu-jicu stvaralačke aktivnosti zamenjuje neophodna budnost, zarad održavanja stvorenog sveta u dobrom stanju.

Haos i zlatno doba

Pojmljivo je da se mitsko vreme pojavljuje zaodenuo nekom temeljnom dvosmislenošću: u stvari, prikazuje s u suprotstavljenim vidovima Haosa i Zlatnog doba. Odsustvo barijera privlači toliko koliko odbija pomanjkanje reda i stabilnosti. Čovek sa žalom gleda prema svetu u kome je bilo dovoljno pružiti ruku i uzabrati sočnu i uvek zrelu voćku, gde su se slatke žetve slagale u ambare bez teškog rada, bez setve i žetve, u svetu koji nije poznavao tegobnu muku rada, u kome su se želje ostvarivale odmah pošto su bile zamišljene, a da pri tom nisu bile osakaćene, umanjene, uništene bilo kojom materijalnom nemogućnošću ili bilo kakvom društvenom zabranom. Zlatno doba, detinjstvo sveta poput čovekovog detinjstva, odgovara zamisli raja na zemlji u kome je prvobitno sve dato ali se, potom shvati da je sopstveni hleb trebalo zaraditi u znoju lica svog. Bila je to vladavina Saturna ili Krona, bez rata i trgovine, bez ropstva i privatne svojine. Međutim, taj svet svetlosti, nepomućene radosti, lakog i srećnog života je istovremeno svet tmina i užasa. Vreme Saturna je doba kada su ljudi bili žrtvovani i kada je Kron proždirao sopstvenu decu. Ali i sama spontana plodnost tla nije bez svog naličja. Prvobitno se doba javlja, isto tako, kao stoleće preobilnog i razuzdanog stvaranja čudovišnih i prekomernih plodova. Čas se obe suprotstavljajuće predstave neraskidivo mešaju, čas ih objedinjavajući napor duha razdvaja, i tada nam mitologija prikazuje Haos i (jedno) Zlatno doba kao nešto što valja razlikovati i suprotstaviti, što sledi jedno drugo. A oni su dva lica iste imaginarne stvarnosti, one sveta bez pravila iz kojega bi trebalo da je proizašao uređeni, regulisani svet u kome ljudi danas žive. Prvi se suprotstavlja drugom kao što se svet *mita* suprotstavlja svetu *istorije*, koji nastaje onda kada se prvi završio. Kao što se svet sna, čije ime rado pozajmljuje, suprotstavlja svetu jave. Kao što se vreme bezbrižnosti, obilja, rasipništva suprotstavlja vremenu *rada*, *oskudice*, *štednje*. Istovremeno, ono oličava detinjstvo s manje ili više jasnoće. Da bi se to utvrdilo, nije potrebno pozivati se na žal i prisećanja odraslog koji do krajnosti ulepšava uspomenu na mladost, koja mu izgleda posvećena igri, oslobođena briga, koju protivno svim činjenicama vidi kao doba večitog praznika u rajskom vrtu. Međutim, nema sumnje da su obe

konceptije: prvobitnog sveta i *zelenog raja detinjskih ljubavi* jedna drugu obojile.

Uostalom, dobro je poznata činjenica da pre svetkovina inicijacije koje ga uvode u društvene okvire aktivnost mlađog bića nije podvrgnuta zabranama koje ograničavaju aktivnost zrelog čoveka; na isti način je, pre braka, seksualnost adolescenta, uopšteno govoreći, najslobodnija koja se može zamisliti. Čini se da tada pojedinac još nije obuhvaćen ustrojstvom sveta i da, prema tome, neće snositi posledice što krši zakone koji ga se ne tiču. On, da tako kažemo, živi na margini uredenog sveta, kao organizovanog društva. On tek napola pripada kosmosu, još nije raskinuo svaku vezu sa svetom čudesnog, onostranog, iz koga su preci izvukli njegovu dušu da bi je smestili u utrobi žene, njegove majke, da bi se ona ponovo rodila.

Suprotno redu, „prirodnoj istoriji“, prvo doba sveta predstavlja doba sveopšte pometnje koju ne možemo zamisliti bez zebnje. Kod Eskima, oprečni vidovi prvobitnog doba su čini se gusto isprepletani. Ono ima karakteristike neizdiferenciranog haosa: sve je bilo u mračnim dubinama, na zemlji ne beše svetlosti. Nisu se mogli primetiti ni kontinenti ni mora. Ljudi i životinje se nisu razlikovali jedni od drugih. Govorili su istim jezikom, stanovali u sličnim kućama, lovili na isti način.¹⁰⁾ U opisu ovoga doba prepoznaju se i crte koje se uobličajeno koriste da bi se opisalo Zlatno doba: talismani su tada imali znatnu moć, moglo se preobratiti u životinju, u biljku, u kamičak. Meso karibua (kanadskog losa) je ponovo izrastalo na kosturu životinje, a pošto je bilo pojedeno. Lopate za sneg su se same prebacivale s jednog na drugo mesto, bez potrebe da se prenose.¹¹⁾ Ali ova poslednja mogućnost već kazuje, na značajan način, izvesnu mešavinu žaljenja i strahovanja, ona odslikava želju za svetom u kome bi se sve izvršavalo bez napora, i izražava strah od toga da lopate ponovo ožive i iznenada pobegnu od svojih vlasnika. Zato se nikada ne ostavljaju zašodene u sneg, a da se pri tom na njih budno ne motri.

PONOVNO STVARANJE SVETA

Istovremeno i iz istih razloga košmara i raja, prvo doba se zaista pokazuje kao *period* i *stvaralačke snage* iz koje je proizašao sadašnji svet, kome prete opasnosti raspadanja i smrti. Prema tome, ponovnim rađanjem, uro-

¹⁰⁾ Ovak mīt o Netsilik Eskimima je zabeležio Knud Rasmussen. Levi-Bril ga citira u: *La mythologie primitive*, s. 210.

¹¹⁾ Mīt o Karibu Eskimima zabeležio je K. Rasmussen a Levi-Bril ga navodi u delu: *La mythologie primitive*.

njavanjem u onu uvek aktuelnu večnost kao u izvoru Mladosti uvek živih voda, on ima šansu da se podmladi i da nanovo nađe punoću života i snagu koja će mu omogućiti da se suoči s vremenom jednog novog ciklusa. To je funkcija koju praznik ispunjava. A ovaj smo praznik, već odredili kao izvesno osavremenjavanje stvaralačkog doba. Prema tačnoj formulaciji Dimezila,¹²⁾ praznik predstavlja *otvaranje prema Velikom vremenu (le Grand Temps)*, trenutak u kome ljudi napuštaju postojeće da bi se napajali na izvoru svemoćnih i uvek novih sila, koje predstavlja prvobitno doba. Praznik se događa u hramovima, u crkvama, u svetim mestima, koji su svi na isti način oličenje *otvaranja prema Velikom prostoru*, onom u kome su obitavali božanski preci i čija su staništa svete stene, oni vidljivi međaši koji ostaju i dalje povezani s odlučujućim činom Stvaralaca. Svetkovina započinje u kritičnoj fazi mena godišnjih doba. Onda kada se čini da se priroda obnavlja, kada se u njoj događa neka vidljiva promena: na početku ili na kraju zime, u arktičkim ili umerenim klimama, na početku ili na kraju kišnog doba u tropskim zonama. Ispunjeni jakim osećanjima straha i nade, krećemo u hodočašće po mestima koja su nekada pohodili mitski preci. Australijanac će sa pijetetom ići njihovim stopama, zaustaviće se na svakom mestu na kome su i oni predahnuli i pažljivo će ponoviti njihove kretnje. Elkin je istakao ovu životnu, versku vezu — koja po mnogo čemu prevazilazi puki zemljopis — koja postoji između starosedeoaca i njegove zemlje: ova veza, piše on, prikazuje mu se kao pristupni put nevidljivom svetu, kao put koji mu omogućava opštenje sa „silama koje obezbeđuju život a koje čovek i priroda koriste”.¹³⁾ Ako je prinuđen da napusti svoj rodni kraj ili ga kolonizacija izmeni, oseća se izgubljenim i doživljava svoju propast; nije više u mogućnosti da obnovi dodir sa izvorima koji periodično oživljavaju njegovo biće.

Inkarnacija stvaralačkih predaka

I tako se praznik slavi u prostoru-vremenu mita i preuzima funkciju obnavljanja stvarnog sveta. U tom cilju rado se bira trenutak obnavljanja biljnog sveta i, po prilici, trenutak u kome se obilato obnavlja životinja-totem. Odlazi se na mesto gde je mitski predek stvorio vrstu kojoj pripada grupa sa obredom koji je nasleđila i koji je jedina sposobna da do kraja izvede. Protagonisti podražavaju činjenice i gestove heroja. Nose maske kojima se identifikuju

¹²⁾ G. Dumézil, *Temps et mythe, Recherches philologiques*, V, 1935—1936.

¹³⁾ A. P. Elkin, *The secret life...*, navodi ga Levi-Bril, *op. cit.*, s. 17.

s tim pretkom polu-čovekom, polu-životinjom. Ovi rekviziti često imaju zastore koje u datom trenutku naglo otkrivaju jedno drugo lice i tako nosiocu omogućavaju da verno prikaže trenutne preobražaje koji su se dešavali u prvobitnom dobu. A reč je, upravo, o tome da se prikaže prisustvo i dejstvo bića iz perioda stvaranja, koja jedina imaju magijsku moć da obredu obezbede željenu delotvornost. A uz to se i ne pravi neka jasna razlika između „mitske zasnovanosti i tekuće svetkovine“. Daril Ford je to jasno utvrdio za Jume iz Kolorada; njegovi informatori su neprekidno mešali uobičajeni obred koji su slavili i čin putem kojega su ga preci zasnovali na samom početku.

Danas se istovremeno upotrebljavaju različiti postupci da bi se vaskrslo plodno vreme uticajnih predaka. Ponekad je dovoljno kazivanja mitova. Ova kazivanja su po definiciji tajna i moćna, pričaju o stvaranju jedne vrste, zasnavanju jedne institucije. Deluju kao magične reči. Dovoljno je ponavljati ih pa da izazovu ponavljanje čina koji obeležavaju. Drugi način prizivanja mitskog perioda se sastoji u tome da se obnove slike na kamenu koje na stenama, u udaljenim pećinama, predstavljaju pretke.¹⁴⁾ Vraćajući im njihove boje, njihovim povremenim obnavljanjem (ne treba ih u jednom dahu potpuno obnoviti: kontinuitet bi bio prekinut), vraćamo u život bića koja oličuju, *osavremenjujemo* ih, kako bi obezbedili povratak kiša, razmnožavanje jestivih biljaka i životinja, umnožavanje duhova-dece zahvaljujući kojima žene ostaju u drugom stanju i garantuju napredak i dobrobit plemena. Često se pribegava pravoj dramskoj predstavi. U Australiji, Varamunge podražavaju život mitskog pretka svakog klana ponaosob; na primer, za pleme Crne zmije to je život heroja Talauala, od trenutka kada je iznikao iz zemlje do onoga kada se u nju vratio. Protagonistima je koža pokrivena paperjem koje se raspršuje kada se uzbude. Oni oličavaju raspršivanje životnih klica koje beže iz tela pretka. A to radeći, obezbeđuju razmnožavanje Crnih zmija. I zatim muškarci obnavljaju svoju snagu, podmlađuju se, potvrđuju se u svojoj najintimnijoj suštini tako što će pojesti svetu životinju.¹⁵⁾ A ovaj čin je, kao što smo već primetili, skrnavljenje, zabranjeno, kada se radi o *poštovanju* a ne o *obnavljanju* ustrojstva sveta.

¹⁴⁾ C. Daryll Forde, *Ethnography of the Yuma Indians*, Berkeley, 1931, s. 214 (Kajoa navodi ovo delo u bibliografiji za *L'homme et le sacré*). Što se tiče ovih slika na kamenu, vidi: A. P. Elkin, *Rock-Paintings of North-West Australia, Oceania*, I (1930). Levi-Bril pominje ovu studiju u: *La mythologie primitive*, s. 134 i dalje.

¹⁵⁾ Ovu svečanost opisuje Dirken (prema Spenseru i Gilenu) u *Elementarni oblici...*, s. 340.

Ali, u datom trenutku, članovi plemena su izjednačeni s bićima mitskog doba koja nisu poznavala zabrane ali su ih uspostavila, kao što će to biti i nanovo učinjeno. Tokom prethodnog perioda, činodejstvujući su se, u stvari, posvetili poštovanjem obaveznog i strogog posta kao i mnogobrojnih zabrana što ih je postupno prevelo iz profanog sveta u oblast svetog. Oni su postali preci: maske, ukrasi koje nose, znak su njihovog preobraćanja. Tada mogu da ubiju i pojedu životinju, da uberu i pojedu biljku, čiji su mistični deo. Tako ostvaruju zajedništvo (communion) s principom iz koga crpu svoju snagu i život. Sa njim upijaju dodatnu količinu snage. A zatim prepuštaju pripadnicima drugih plemena onu vrstu čije su vaskrsenje upravo postigli i koju su desakralizirali poslušivši se prvi ovom svetom hranom, identičnom njima samima, i koju moraju povremeno da kušaju oživljenim kanibalističkim gestom, učvršćujući teofagiju: od tog trenutka neće moći više da je jedu slobodno. Praznik je završen, *red* je ponovo uspostavljen.

Obredi plodnosti i inicijacije

Svetkovine plodnosti nisu jedine. Neke druge svečanosti imaju za cilj da mlade ljude uvedu u društvo muškaraca i da ih na taj način prime u zajednicu. To su obredi inicijacije. Oni se izravno mogu porediti sa prethodnima i kao i ovi zasnivaju se na mitovima o poreklu stvari i institucija. Paralelizam je apsolutan. Svetkovine plodnosti obezbeđuju obnavljanje prirode, a svetkovine inicijacije obnavljanje društva. Bilo da se slave istovremeno ili odvojeno, one podjednako imaju za cilj da se osavremeni i oseti prisutnost mitske prošlosti kako bi iz ove proizašao podmlađeni svet. Po kultu *majo* stanovnika Nove Gvineje, „iskušenici” koji ulaze u sveto mesto se *ponašaju* kao novorođenčad¹⁶⁾: pretvaraju se da ništa ne znaju, da im je nepoznato korišćenje bilo kojeg predmeta, da se nalaze po prvi put pred hranom koja im se nudi. I tada da bi ih podučili, glumci koji oličavaju božanske pretke počinju da im prikazuju svaku stvar posebno, *po redosledu* po kome mitovi kazuju o njihovom stvaranju. Bolje se ne bi moglo naznačiti do koje mere svetkovina zaista označava povratak prvobitnom haosu i vaspostavljanje kroz pojedinosti svekolike kosmičke zakonomernosti: rađanje reda nije trenutno, ono se samo dešava *po određenom redu*.

Prema kazivanju Virca, (Wirz), svetkovine *majo* su identične, bilo da je u pitanju plodnost ili inicijacija. Razlika je jedino u njihovom kraju.

¹⁶⁾ P. Wirz, *Die Marind-anim von holländisch Süd-Neu-Guinea* (navodi ga Levi-Bril u: *La mythologie primitive*, s. 121).

Naime društvo uvek ide uporedo s prirodom. „Novajlija” je sličan u zemlji zakopanom semenu, zemlji koja nije još obrađena. Na samom početku su preci u ljude pretvorili monstruoza stvorenja Velikog vremena, upotpunili ih dodavši im polne organe, sopstvene izvore života i plodnosti. Na isti način, inicijacijom, neofiti postaju pravi ljudi. Obrezivanje *uobličava* njihov falus. Celokupna svetkovina im dodeljuje različite vrline muškosti, a posebno hrabrost, nepobedivost, i, s druge strane, pravo i moć produžavanja vrste. Ona do zrelosti dovodi novu generaciju muškaraca, kao što obavljani obredi za obnavljanje totemičke vrste obezbeđuju rast nove žetve ili nove životinjske generacije.

U nitskim vremenima, obe vrste svetkovina (inicijacije i plodnosti) su bile spojene u jednu. Strelow (Strelow) to izričito tvrdi za Australiju¹⁷⁾ u kojoj se, međutim, one obredno jasno razlikuju: preci su sa svojim „novajlijama” krstarili Velikim prostorom i podučavali ih, *izvršavajući ih*, obredima kojima su stvarali bića ili su ih fiksirali u jednu stabilnu morfologiju. I tako su ih posvećivali ne nekom „netaknutom” svetkovinom, već prvobitnim i stvarnim uhodavanjem, primopredajom stvaralačke aktivnosti.

Suspenzija obeleženog vremena

U svakom slučaju, najpre valja osavremeniti prvobitno doba: *praznik je ponovo pronađen Haos i nanovo uobličen*. U Kini se smatra da je jareća mešina, koja oličava haos, preobraćena onda kada su je Munje sedam puta probušile. Na isti način, čovek ima sedam otvora na licu i pravilno rođen čovek ih ima isto tako sedam u srcu. Mešinu-Haos oličava glup čovek „bez otvora”, bez lica i očiju. Na kraju proslave, Munje ga prostreljuju sedam puta: ne da bi ga ubile, podvlači Grane (Granet), već da bi ga ponovo rodile za viši život, da bi ga *uobličile*. Odapinjanje strele u mešinu izgleda povezano (u obredu) s nekim zimskim praznikom, s *pijankom duge noći*, koji se događa tokom poslednjih dvanaest dana godine i kada se sve prekomernosti čine po želji.¹⁸⁾ Reč je o veoma proširenom običaju; praznik vraća doba stvaralačke slobode, ono koje prethodi i koje rađa

¹⁷⁾ C. Strehlow, *Die Aranda — und Loritja — Stämme in Zentral-Australien* (Levi-Bril, op. cit. s. 123).

¹⁸⁾ O ovim kineskim činjenicama, vidi: Marcel Granet, *La Civilisation chinoise*, Pariz, 1929, a posebno poglavlje pod naslovom: „Rivalités de confréries” (s. 229—241). Ovu zimsku „veliku pijanku” je Grane trebalo da razradi i prouči u delu koje se još uvek nalazi u stanju projekta, pod naslovom: *Le roi boit* („Kralj pije”). O strelama koje se odapinju prema nebu, vidi: predavanje Levickog (Lewitzky) o šamanizmu, posebno belešku sa s. 432.

red, oblik i *zabranu* (sva tri pojma su povezana i *zajedno* se suprotstavljaju pojmu Haosa). Ovaj period ima svoje pravo mesto u kalendaru, na primer: kada se meseci broje po mesečevim menama, a godina prema obrtanju Zemlje oko Sunca, on pada u onih dvanaest dana koji ostaju „da vise” na kraju sunčevog kruga i omogućavaju da se usaglase oba načina merenja vremena. Ti umetnuti dani ne pripadaju ni jednom mesecu, ni jednoj godini. Oni se nalaze izvan obeleženog vremena i izgledaju istovremeno kao da su upravo određeni za periodično i vaspostavljajuće vraćanje Velikog vremena.¹⁹⁾ Ovi suvišni dani su ekvivalent cele godine, njena „replika” po Rgvedi povodom svetih dana koji su padali sredinom zime u antičkoj Indiji. Svaki od ovih dana odgovara svakom mesecu i ono što se događa u prvima unapred oblikuje ono što će se dogoditi u drugima; i njihova su imena ista i nižu se istim redom. Ako brojimo prema ciklusu od dve i po godine, kao u keltskom kalendaru Kolinjija, umetnuti period podrazumeva trideset dana koji reprodukuju seriju od dvanaest meseci, ali ponovljenu dva i po puta.²⁰⁾

Prisustvo povratnika

Ma koliko trajalo, to jeste vreme u kome se stapaju onaj i ovaj svet; preci ili bogovi, oličeni maskiranim igračima, stižu da bi se pomešali s ljudima i silovito prekidaju tok prirodne povesti. Oni su prisutni u totemičkim praznicima Australije, *piluu* Nove Kaledonije, u papuanskim i severnoameričkim svetkovinama inicijacije. Na isti način mrtvi izlaze iz svojih prebivališta i zaposedaju svet živih. Jer, prilikom tog zaustavljanja univerzalnog reda, koju čini smena godina, sve su prepreke porušene i ništa ne sprečava davno preminuvše da posete svoje potomke. U Sijamu, u to vreme, ličnost iz pakla otvara vratnice ambisa i mrtvi se tokom tri dana iz njega penju da bi uživali u svetlosti sunca. Privremeni kralj upravlja zemljom, uz prerogative, istinskog vladara, dok se narod predaje kocki (što bi bila vrsta aktivnosti prepuna rizika i uništavanja, prekomernog trošenja, u izravnoj suprotnosti s laganim i sigurnim gomilanjem bogatstva putem rada). Kod Eskima, prilikom zimskih praznika duše dolaze da bi se ovaplotile u članovima datog staništa i tako potvrdile solidarnost, kontinuitet generacija grupe. A zatim ih svečano ispraćaju da bi se normalni uslovi života ponovo uspostavili. Kada se doba praznika usitnilo i kada su ovi

¹⁹⁾ Vidi: M. Granet, *La Pensée chinoise* (Pariz, 1934), s. 106—109.

²⁰⁾ Uporedi: Z. Dumézil, *Le Problème des Centaures. Etude de mythologie comparée indo-européenne*, Pariz, 1929.

počeli da se raspoređuju tokom cele godine, ipak i dalje — kao što možemo da utvrdimo postoji jedan period kada je mrtvima dopušteno da „prošaraju” po društvu živih. A zatim, kada istekne vreme koje im je dodeljeno za njihove godišnje invazije, vraćamo ih u njihovo „carstvo” jasnom i glasnom kletvom i prokletstvom. U Rimu, u određene datume, podizan je kamen koji prekriva *mundus*, rupu na Palatinu koja se smatra pristupnim putem podzemnom svetu, njegovim sažetkom i, kao što mu i samo ime kaže, za pandan ovom svetu živih u odnosu na koji je simetrično postavljen s onu stranu, bivajući istovremeno sažetak Velikog prostora naspram svetovnog prostora i otvor koji omogućava njihovo opštenje. I tako duše slobodno lutaju gradom, kao što je to slučaj tokom ona tri dana u maju, po čijem isteku ih svaki domaćin proteruje iz kuće, pljujući za njima bob, koji njega i njegove, iskupljuje, i brani od njihovog upada sve do sledeće godine. Povratak mrtvih je često povezan s promenom vremena: u celoj Evropi to se uglavnom događa u noći dočeka nove godine, drugim rečima tokom poslednje noći godine koja odlazi „povratnici”, sablazni, utvare, uživaju potpunu slobodu da „haraće” među živima.

FUNKCIJA RAZVRATA

Ovaj međučin opšte pometnje, koji predstavlja praznik, prikazuje se zaista kao trajanje suspenzije reda sveta. Zato su i prekomernosti tada dopuštene. Važno je raditi protiv svih pravila. Sve mora biti izvedeno naopačke. U mitsko doba je tok vremena bio izvrnut: rađali smo se kao starci, umirali kao deca. U tim okolnostima dva razloga preporučuju razvrat i ludilo. Da bismo bili sigurniji da ćemo pronaći životne uslove mitske prošlosti, trudimo se da činimo suprotno od onoga što obično radimo. S druge strane, svaka prekomernost ispoljava višak krepkosti koji samo može da doprinese izobilju i napretku očekivanog obnavljanja. I jedan i drugi uzrok dovode do gaženja zabrana i do prevazilaženja određene mere, do iskorišćavanja trenutnog prekida kosmičkog reda, a da bi se preokrenulo pravilo kada zabranjuje i da bi se zloupotrebilo kada nešto dopušta. Tada se sistematski gaze svi propisi koji štite uobičajeni prirodni i društveni red. Ali ova oglušenja ne prestaju ipak da budu i da predstavljaju skrnavljenja. Ona su nasrtaj na pravila koja su važila uoči i koja će sutradan biti još svetija i nepovredivija. Ona su u istinu najveća svetogrđa.

Uopšteno govoreći, svaka okolnost u kojoj egzistencija društva i sveta izgleda nesigurna i zahteva da bude obnovljena dotokom mlade i izo-

bilne preterane snage biva *izjednačena* s pate-
tičnim trenutkom promene vremena. Ne treba
se čuditi što se u tim uslovima, pribegava slič-
nim ili istim slobodama, onima iz „umetnutih“
dana, kako bi se izravnilo dejstvo neke nevolje,
poput onoga što za neko australijsko pleme
znači epidemijama, ili za neko drugo, južna
svetlost, koju domoroci smatraju nebeskim po-
žarom koji pretili da ih uništi: i tada starci na-
ređuju razmenu žena. Da domoroci zaista imaju
osećanje obnavljanja sveta, napadnutog u sa-
mom njegovom biću, u to se ne može sumnjati
kada se vide stanovnici Fidijske koji u slučaju
loše žetve, u strahu od gladi, organizuju svet-
kovinu koju nazivaju „stvaranje zemlje“. Zem-
lja se pokazala iscrpljenom. Neophodno je pod-
mladiti je, ponovo je stvariti, kako bi se osu-
jetilo uništenje koje pretili svetu i ljudima.

Društvena skrnavljenja prilikom smrti kralja²¹⁾

Kada se život društva i prirode sadrži u svetoj
ličnosti nekog kralja, onda čas njegove smrti
određuje kritički momenat i pokreće obredne
slobode i razuzdanost. A ove, tada, poprimaju
vid koji odgovara, u striktnom smislu, kata-
strofalnom događaju. Skrnavljenje jeste društ-
venog reda. Ono se vrši na štetu veličanstva,
hijerarhije i vlasti. Ne postoji slučaj koji bi
mogao da potvrdi da je razuzdavanje dugo prik-
rivanh strasti iskoristilo iznudeno ukidanje
vladanja ili privremeno odsustvo autoriteta. Jer
se nikada ni najmanji otpor ne suprotstavlja po-
mami naroda; ona se smatra isto toliko neop-
hodnom koliko je to bila i velika poslušnost
pokojnom monarhu. Na Sendvičkim ostrvima,
kada gomila čuje da je kralj umro, čini sve ono
što se u običnim vremenima smatra kriminal-
nom radnjom: pali, pljačka i ubija, dok žene
moraju da se javno prostitušu. U Gvineji, iz-
veštava Bosman, čim narod sazna da je kralj
umro „svaki potkrada svojega bližnjeg što bolje
ume“, i ove krađe traju sve do naimenovanja
njegovog naslednika.

Na ostrvima Fidi, činjenice su još jasnije: smrt
vođe je signal za pljačku, i plemena zapose-
daju glavni grad, plemensko sedište, odaju se
pravom hajdukovanju i razularenosti. Da bi se
ova nedela izbegla, često je bivalo odlučeno da
se u tajnosti drži trenutak smrti kralja i kada
su plemena dolazila da pripitaju da li je po-
glavar umro, a u nadi da će moći da uništavaju
i sve odnesu, odgovaralo bi im se da se njegovo
telo već raspalo.²²⁾ I tada bi se povlačili razo-

²¹⁾ Robert Hertz, La représentation collective de la
mort, u: *Mélanges de sociologie religieuse et de
folklore*, Pariz, 1928.

²²⁾ Vidi: La mort de Cheu Hoang-Ti, u: „L'ordre et
l'empire“, (*Le Mythe de l'homme*, s. 154).

čarani, ali krotki, pošto je prilika propuštena. Ovaj nam primer jasno pokazuje da je vreme razuzdanosti vreme *raspadanja* kraljevog tela, drugim rečima period akutne infekcije i zagađenosti koji predstavlja smrt, vreme njene pune i očigledne virulencije, osobito aktivne i zarazne od koje društvo mora da se štiti pokazujući svoju životnost, sve do potpunog uklanjanja svih trulećih delova kraljevskog leša, dok ne ostane samo čist i čvrst nepromenljiv skelet. I tada se procenjuje da je opasna faza završena: uobičajeni tok može ponovo da bude uspostavljen. Nova vladavina počinje posle vremena neizvesnosti i pometnje, tokom kojega se meso Čuvara (Conservateur) istopilo.

A kralj je, u stvari, u suštini *Čuvar*; njegova je uloga da održava red, meru, propis. Sva načela koja se troše, umiru s njim s opadanjem njegovog telesnog integriteta, gube i ona svoju snagu i svoju *delotvornu vrlinu*. Stoga i njegova smrt otvara neku vrstu interregnuma obrnute *delotvorne vrline*, drugim rečima principa nereda i preterivanja, izvorišta uzavrelosti iz koga će se ponovo roditi novi i osnaženi poredak.

Prehrambena i polna skrnavljenja

Na isti način, prehrambena i polna skrnavljenja imaju za cilj, u totemičkim društvima, da obezbede grupi mogućnost preživljavanja i plodnosti tokom jednog *novog* perioda. Slobodna ponašanja su povezana sa svetkovinom obnavljanja svete životinje ili sa svetkovinom uključivanja mladih ljudi u društvo odraslih. U stvari, ovi obredi pokreću novi životni krug i odigravaju, prema tome, tačnu ulogu promene doba u diferenciranijim civilizacijama. A i ove predstavljaju jedan povratak haosu, jednu fazu u kojoj se postojanje sveta i zakonomernosti iznenada dovodi u pitanje. Tada se krše zabrane koje, u obično vreme, osiguravaju dobro funkcionisanje institucija, pravilni hod sveta, i koje razdvajaju dozvoljeno od nedozvoljenog. Ubija se i troši vrsta koju grupa poštuje i obožava, i istovremeno sa velikim zgrešenjem u hrani sprovodi i veliko zlodelo u oblasti seksa: krši se zakon o egzogamiji. U okrilju igre i noći, bez obzira na srodstvo, muškarci se sjedinjuju sa suprugama komplementarnog klana, koje samim tim potiču iz njihovog sopstvenog i koje su im, kao takve, zabranjene. Kod Varamunga kada pripadnici bratstva Uluuru slave svoj praznik inicijacije, oni kada padne noć, svoje žene odvođe muškarcima iz bratstva Kingili, koji su, kao što se sećamo, izvršili sve pripreme za svečanost, i ovi stupaju u odnose sa Uluuru ženama (koje u stvari potiču iz njihovog bratstva²³)

²³ Ovaj opis je pozajmljen od Dirkema (*Elementarni oblici* ..., s. 202) koji ga i sam pozajmljuje od Spensera i Gilena.

Ove rodoskrnavljujuće veze obično izazivaju gađenje i užas, krivci bivaju kažnjeni najtežim kaznama. Za vreme praznika, one su dozvoljene i obavezne. Valja naglasiti da se ova skrnavljenja smatraju isto toliko obrednim i svetim koliko i same zabrane koje se njima krše. Obe spadaju u oblast *svetog*. Tokom velikog novokaledonskog praznika *pilu*, po kazivanju Lenara (Leenhardt), pojavljuje se maskirana ličnost koja se ponaša suprotno svim pravilima.²⁴⁾ Ona radi sve ono što je drugima zabranjeno. Oličavajući pretka s kojim ga maska identifikuje, ona oponaša i obnavlja aktivnosti svog mitskog zaštitnika koji „progona žene u drugom stanju i ruši socijalna i čuvstvena značenja”.

Mit i incest²⁵⁾

Ponovo je reč o prihvatanju ponašanja saglasnog legendarnom primeru koji nude božanski preci: a ovi su upražnjavali rodoskrnavljenje.

Iskonski par čine u većini vremena brat i sestra. To je slučaj mnogobrojnih plemena Okeanije, Afrike, Amerike. U Egiptu je Nut, boginja Neba, svake noći odlazila u ljubavni zagrljaj svoga brata Keba, boga Zemlje. U Grčkoj, Kron i Rea su isto tako brat i sestra, a ako Deukalijon i Pira — koji obnavljaju stanovništvo sveta posle poplave — to nisu, ipak spadaju među

²⁴⁾ Morice Leenhardt, *Gens de la Grande Terre*, Pariz, 1937 (prva sveska iz zbirke: „L'espèce humaine”). VIII poglavlje je naslovljeno: „Le pilou. Moment culminant de la société”. Iz Lerisovog prikaza ovog dela (*Nouvelle Revue Française*, novembar 1938, broj u kome se pojavio prilog: *Miroir de la tauromachie*, kao i članci posvećeni Minhenu, uporedi: s. 99), izdvajam ove primedbe: „U slici koju nam daje o životu i misli Kanaka kao i na stranicama na kojima opisuje kako se ova misao promenila u dodiru s evropskom civilizacijom, autor se izgleda nikada ne odvajava od onog načela koje bi trebalo da predstavlja zlatno pravilo za sve etnografe: pravo saznanje se postiže samo identifikacijom.” I zatim: „Gospodin Lenar zadržava o stvarima jednu *totalitarnu* viziju (u smislu da je sve u svemu kada se radi o mračnjacima)) a ne razdvojenu, linearnu, kao ona koju dugujemo našim sopstvenim aktivnostima, koje su i same usitnjene i mehanizovane i to u mnogo višem stupnju nego što je to slučaj s takozvanim 'divljačkim' društvima”.

²⁵⁾ Bibliografija uz *L'homme sacré* upućuje na Lorda Raglana, *Le Tabou de l'inceste*, francuski prevod, Pariz, 1935. Knjiga se najpre pojavila u Njujorku pod naslovom: *Jocasta's crime* (1932). Kajoa objavljuje prikaz u *Cahiers du Sud*, novembra 1935. Upozorava da je autor uz rodoskrnavljenja još više zainteresovan „za mitove i obrede stvaranja koji su, u stvari, u stalnoj povezanosti s etiologijom rodoskrnavljenja. Lord Raglan sa hrabrošću nepomućene sreće i radosti obnavlja idealni scenario obreda ponovnog stvaranja sveta”. Ovaj prikaz, ma koliko njegove namere bile skromne, završavao se pozivom na boj: „Sva ova pitanja treba u potpunosti osvetliti, punim svetlom, ne da bi se sve ovo umanjilo, već da bi se mogle praviti razlike, da bi se, ako se potreba ukaže, uzdigli. Da bi se neka akcija razlikovala od agitacije, potrebno je da ume da udara samo u osetljive tačke.”

one bliske rođake koje razdvaja zakon egzogamije. I još više, rodoskrnavljenje je karakteristično za Haos, međusobno se uslovljavaju; Haos je vreme mitskih rodoskrnavljenja i kao što smo videli incest je često uzrok početka kosmičkih katastrofa. Kod afričkih Ašantija ako onaj koji stupi u polni odnos sa zabranjenom ženom, i tako dovede u pitanje univerzalni poredak, nije odgovarajuće kažnjen, lovci više ništa ne mogu da u šumama odstrele, prestaje rast biljaka, žene se više ne porađaju, klanovi se mešaju i prestaju da postoje: „Tada u svetu nastaje isključivo Haos”, jasno zaključuje posmatrač.

Kod Eskima je seksualna razuzdanost jasan znak povratka u mitski period. Orgije se dešavaju tokom praznika gašenja svetiljki koji se slavi na zimsku kratkodnevnicu. Gase se i istovremeno nanovo pale sve svetiljke u naselju. Time se na vidljiv način prikazuje promena godine, lokalizuje i tumači. Za vreme tame, koja oličava Haos, parovi se sjedinjuju ispod duboke klupe koja ide duž svih zidova zimske kuće. Izvršena je razmena svih žena.²⁶⁾ Ponekad nam je poznato načelo koje određuje ove priremene „slatke veze”: na Aljasci i u Kamberlend Saundu, glumac s maskom, koji oličava boginju Sednu, spaja muškarce i žene po njihovim imenima, drugim rečima onako kako su bili spojeni legendarni preci čije ime nose.²⁷⁾ Stoga nestajanje uobičajenih pravila iz polnog kodeksa označava prolazno *izbijanje na površinu* davno prohujalog vremena stvaranja sveta.

Mitovi o rodoskrnavljenju su mitovi stvaranja. Oni obično objašnjavaju poreklo ljudske rase. Vrlina zabranjenog spajanja i karakteristika Velikog vremena, pridodaje se uobičajenoj plodnosti polnog sjedinjavanja. Erotski običaji su posebno značajni kod papuanskih Kivajia i Marind-Anima: oni samo reprodukuju one koje su preci koristili prilikom stvaranja korisnih biljaka. U okviru praznika, kako primećuje Levi-Bril,²⁸⁾ razvrat je isto tako delotvoran kroz simpatičku magiju kao i kroz učestvovanje u stvaralačkoj snazi bića prvobitnog doba.

Vrednost polne razuzdanosti

Polni čin već u sebi sadrži određenu oplodavajuću moć. On je *vruć*, kako kažu Tonge, drugim

²⁶⁾ M. Mos, *Variations saisonnières*, s. 100. Autorov komentar ovih praznika kratkodnevne: „Polni komunizam je jedan od oblika zajedništva, i možda najbližiji koji postoji. Kada vlada, dolazi do izvesnog stapanja pojedinačnih ličnosti, jedne se uranjaju u druge. Eto nas veoma daleko od stanja upojednjavanja (individuation) i izdvojenosti u kome tokom leta žive male rasturene porodične grupe...”

²⁷⁾ M. Mos, *ibid.*, s. 114.

²⁸⁾ Levi-Bril, *op. cit.* s. 137 i 139.

rečima razvija energiju sposobnu da umnoži, da podstakne sve one koje se javljaju u prirodi: orgije muževnosti, za koje je praznik prilika, pomažu njegovom odvijanju samom činjenicom da podstiču i nanovo bude kosmičke sile. Ali ovakav rezultat bi mogao da bude isto tako posledica svake druge prekomernosti, svakog drugog raspusnog ponašanja. A nema toga koja ne igra određenu ulogu o prazniku. Kao što je red koji čuva, ali se i troši, zasnovan na meri i na razlikovanju, nered koji obnavlja, podrazumeva preterivanje i pometnju. U Kini, stalna zabrana razdvaja polove u svim pojavnim oblicima javnog ili privatnog života. Muškarac i žena rade odvojeno, različite poslove. I još više, ništa od onoga što pripada jednom ne treba da dođe u dodir s onim što je svojina drugog. Međutim, o praznicima, prilikom obreda prinošenja žrtve, u obrednim poslovima, topljenje metala u svakoj prilici kada treba stvarati, zahteva se zajednička akcija muškarca i žene. „Saradnja polova, piše Grane, bila je utoliko delotvornija jer je, predstavljajući skrnavljenje u normalnim uslovima, bila rezervisana za svete trenutke.”²⁹⁾ Tako su se zimski praznici završavali orgijama tokom kojih su se muškarci i žene tukli i cepali odeću. Van svake je sumnje da su to manje radili zbog golotinje, a više da bi se obukli u osvojena odela. U stvari, razmena odeće se javlja kao oznaka stanja Haosa, kao simbol preobrta vrednosti. Ista razmena se događala i kod Saceja u Vavilonu, i kod Jevreja prilikom orgijaškog praznika Purim, i to u izravnom kršenju Mojsijevih zakona. Verovatno da na obrede ove vrste moramo direktno da nadovežemo dvostruko prurušavanje Herkula i Omfale.³⁰⁾ U Grčkoj, argijska svečanost razmene odela između dečaka i devojaka nosi značajan naziv *hibristika*. A *hibris* predstavlja napad na kosmički i socijalni red, ispad koji prevazilazi meru. Prema spisima, to je ono što odlikuje Kentaure, monstrume u poluljudskom poluživotinjskom obliku iz mitologije, otmičare žena i žderače sirovog mesa, koje oličavaju kao što je primetio Dimezil, članovi bratstava, koji su posvećeni ili nose maske, i koji silovito stupaju na scenu prilikom promene godine i, poput svojih legendarnih prethodnika, predstavljaju tipične prekršioce svih mogućih zabrana.³¹⁾

Plodonosna preterivanja

Plodnost se rađa iz preterivanja. Polnom pirovanju, praznik dodaje prežderavanje i prekomerno pijenje. „Primitivni” praznici, koji se

²⁹⁾ M. Granet, *La Civilisation chinoise*, s. 182.

³⁰⁾ Ovi podaci su iz *Zrtvenog jarca* Dž. Dž. Frejzera, vidi dalja objašnjenja.

³¹⁾ Uporedi: Z. Dumézil, *Le Problème des Centaures*, s. 169, 187.

dugo spremaju, pokazuju to značajno svojstvo koje se održalo čak do doba mnogo istančanijih civilizacija. Prilikom atinskih Antesterija — svetkovina u čast bogu Dionisu koja je trajala tri dana (prim. prev.), svako je dobijao po mešinu vina. A tada je počinjao „turnir“: ko će svoju isprazniti prvi.³²⁾ Za vreme Purima, kaže Talmud, valjalo je piti sve do trenutka nemogućnosti da se prepoznaju oba specifična uzvika koji prate ovaj praznik: „Proklet bio Haman“ i „Blažen bio Mordekai“.³³⁾ U Kini, ako je verovati rukopisima, životne namirnice se slažu „u gomile više od brda“ kopaju se jezerca koja se pune vinom i po kojima bi barke mogle da plove, kao što bi i trka kočija mogla da se organizuje po „stazi“ koju sačinjavaju namirnice. Svako bi prema očekivanjima trebalo da se naboba do granica mogućeg, da se napuni kao da je rastegljiva mešina. Preterivanje u tradicionalnim opisima pokazuje jedan drugi vid obrednih neumerenosti: bitku hvalisanja i razmetanja koja prati traćenje nagomilanog bogatstva, *žrtvovanog* bogatstva. Dobro nam je poznata uloga megdanskih nadmetanja o proslavama i pijankama Germana, Kelta i mnogih drugih naroda. Treba uterivati bogatstvo budućih žetvi neumerenim trošenjem sadržaja ambara, a sve to obogatiti rečima i kretanjama. Organizuju se uništavajuća takmičenja za one koji treba da daju što veći zalog u nekoj vrsti opklade sa sudbinom, kako bi bili naterani, da uz zelenašku kamatu, i do stotog dela, vrate ono što su dobili. Svako je mislio, zaključuje Grane u svom komentaru podataka o Kini, da dobije „bolju naknadu, bolji prinos od radova koje tek valja obaviti“.³⁴⁾ Eskimi slede istu računicu. Ove razmene i podele prisutnih, i poklona koji prate praznike Sedne ili odašiljanje duša s onu stranu, imaju svoju mističku delotvornost. S njima lov postaje plodan. „Uskogrudost ne prolazi, nema šansi“, podvlači Mos³⁵⁾ oslanjajući se na primedbu koja bliže određuje da „razmena poklona treba da proizvede obilje bogatstava“. Razmena koju i danas vršimo u Evropi prilikom *Nove godine* se pokazuje kao siromašni ostatak nekada veoma jakog prometa blaga, prometa koji je trebalo, prilikom prelaska iz jedne u drugu godinu, da obnovi snagu kosmičkog bitisanja i da ojača koheziju društvenog bitisanja. *Ekonomija, akumulacija, mera*, određuju ritam svetovnog života, a *obilje* i *prekomernost* ritam

³²⁾ Uporedi: L. R. Farnell, *The Cults of the Greek States*, Oxford, 1921.

³³⁾ Uporedi: Dž. Dž. Frejzer, *Zrtveni jarac*, III, 5.

³⁴⁾ M. Granet, *La Civilisation...*, s. 201.

³⁵⁾ M. Mos, *Variations saisonnières*, s. 121 („Šef ostaje šef, ili ako hoćete, bogataš ostaje bogat i uticajan, pod uslovom da s vremena na vreme raspodeljuje svoje bogatstvo... Naizmenice, može da uživa u svom bogatstvu i da zbog njega ispašta; ispaštanje je uslov uživanja.“).

praznika, periodične i zanosne međupauze svetog života koji ga preseca i vraća mu mladost i zdravlje.

Na isti način, propisanim gestovima rada, koji omogućuju da se sakupe sredstva za život, suprotstavlja se pomamna uzbuđenost svetkovine, koja ih guta. Praznik, u stvari, ne podrazumeva samo *potrošački razvrat*, nepca i polnog čula, već i *razvrat izražavanja* u reči i pokretu. Uzvici, dreka, psovke, razmena sočnih skarednih ili svetogrđnih viceva, između posmatrača i povorke koja se kroz njih probija (kao drugog dana Antesterija, Lenejskim svetkovinama, Velikim misterijama, karnevalu, srednjovekovnom prazniku luda), verbalni dvoboji između grupa žena i grupa muškaraca (kao u svetilištu Mizijske Demetre, blizu Ahajskog Pelana), predstavljaju glavna verbalna preterivanja. Ni pokreti se ne štede: erotička mimika, silovite gestikulacije, lažne ili stvarne borbe. Baubina raskalašna uvijanja koja izazivaju Demetrin smeh bude prirodu iz njene obamrlosti i vraćaju joj plodnost. Igra se do potpune iscrpljenosti, vrti se do vrtoglavice. Brzo se stiže do trenutaka surovosti: prilikom svetkovine vatre kod Varamunga, dvanaest učesnika skupa grabi zapaljenu buktinje. Jedan napada one koji ga okružuju, koristeći baklju kao oružje; i uskoro se stvara opšta gužva u kojoj buktinje sevaju po glavama i žarećim iskrama obasipaju tela boraca.³⁶⁾

Ismevanje moći i svetosti³⁷⁾

Čini se da zabranjena dela i činovi preterivanja nisu dovoljni da obeleže razliku između vremena raskalašnosti i vremena vladavine pravila. Pridodaje im se i *Delovanje naopačke*. Svi se zdušno trude da se ponašaju upravo suprotno onome što je uobičajeno prihvatljivo. Inverzija svih odnosa se javlja kao očigledni dokaz povratka Haosa, doba neodređenosti i pometnje. Zato i praznici, prilikom kojih se trudimo da oži-

³⁶⁾ Uporedi: E. Dirkem, *Elementarni oblici...*, s. 202.

³⁷⁾ Sadržaj ovog poglavlja je pozajmljen iz Frejze-rovog *Zrtvenog jarca* („*The Scapegoat*“, London 1913), čiji je prevod na francuski objavljen 1925. Kajoa ga navodi u svojoj bibliografiji, a prikaz je objavio u *Cahiers du Sud*, novembra 1936. Tom prilikom je podsetio na tumačenje britanskog antropologa o „stradanju Hrista kao lažnog kralja Jevreja koji je trsku nosio kao žezlo, trnje kao krunu i 'smešni' purpur, o ulazu u Jerusalim na magarcu i pod palmama“. „Zrtvovani Bog nije više magijski vladar koji živi, umire i ponovo se rađa s biljnim svetom, već lažni kralj, kralj Saturnalija, kralj Karnevala.“ Osmo i četrnaesto poglavlje *Zrtvenog jarca* (šesti deo *Zlatne grane*) je posvećeno Saturnalijama. Poglavlje se završava dugom napomenom koja razrađuje karnevalsko tumačenje Raspeća na koje se Kajoa ovde poziva. *Bog koji umire*, treći deo *Zlatne grane* usredsređen je na ličnost Dianusa, Nemijevog sveštenika. *Zrtveni jarac* nam daje, u neku ruku, onu smešnu verziju.

vimo prvobitno doba sveta — Kronove svetkovine (*Kronia*) u Grčkoj ili rimske Saturnalije, koje nose označavajuća imena — podrazumevaju rušenje društvenog reda i poretka. Robovi obeduju za istim stolom sa svojim gospodarima, izdaju im naredbe, ismevaju ih, dok ih ovi služe, pokoravaju im se, podnose napade i grdnje. U svakoj kući se uspostavlja država u malom: visoke funkcije, uloge pretora i konzula se poveravaju robovima, a ovi postaju izvršioци prolazne i parodirane vlasti. U Vavilonu, prilikom svetkovine Saceja, u svakoj je porodici rob u odori kralja vladao datom kućom tokom jednog ograničenog vremena. Slično se događalo i na nivou države. U Rimu se birao vladar koji je svojim jednodnevnim podanicima izdavao smešne naredbe, poput one kojom im je nalagao da obigraju kuću noseći sviračicu na leđima. Prema nekim podacima može se zaključiti da je u starija vremena lažni kralj doživljavao tragičnu sudbinu: sve mu je bilo dozvoljeno: raskalašnost, preterivanje, ali mu je život oduziman na žrtveniku boga-vladara, Saturna, kojega je tokom trideset dana oličavao. Pošto je kralj Haosa umro, sve se nanovo vraćalo u red, redovna vlast je ponovo upravljala organizovanim svetom, kosmosom. Na Rodosu je, na kraju Kronovih svetkovina, kao žrtva bio prinošen prethodno opijen zatvorenik. O vavilonskim Sacejama je bešen ili na krst bivao razapinjan rob koji je tokom dana praznika u gradu igrao ulogu kralja, iskorišćavao čari njegovih naložnika i umesto njega izdavao naredbe, dajući narodu primer raskalašnosti i bogatstva. Verovatno da ove lažne kraljeve, predodređene da umru pošto su se tokom godišnjeg *povlačenja* redovne vlasti prikazali kao prekomerni, surovi i razvratni tirani, treba povezati s onim Nahušom, isto tako sklonim preterivanjima, surovosti i razvratu, koji vlada nebesima i ovozemaljskim svetom tokom Indrinog *povlačenja* „s onu stranu devedeset i devet rečnih tokova” posle Vritinog ubistva, ili pak s onim Mitotinom, vraćom prevratnikom koji upravlja svetom za vreme *povlačenja* Ozguda, koji sam sebe osuđuje na progonstvo da bi se očistio od ljage koju je zadobio zbog svoje žene Frige, drugim rečima, i uopštenije govoreći, treba ih povezati sa privremenim vladarima koji posebno u indoevropskim mitovima zauzimaju mesto istinitog gospodar bogova, kada ovaj odlazi na pokajanje zbog grehova koje mu je nametnulo samo vršenje vlasti.

Sve ovo nas navodi da savremeni karneval posmatramo kao neku vrstu dalekog odjeka antičkih svečanosti tipa Saturnalija. Naime, lutka od kartona koja predstavlja ogromnog kralja, višebojnog, smešnog, biva prostreljena, spaljena ili udavljena u vodi na kraju veselja. Obred nema više versku vrednost, mada se razlog jas-

no pokazuje: čim slika zameni ljudsku žrtvu obred polako gubi svoju vrednost iskupljivanja i oplodavanja, svoj dvostruki vid uništavanja proteklih skrnavljenja i stvaranja novoga sveta, i poprima karakter izrugivanja koji se već može osetiti u rimskom prazniku, a koji ima suštinsku ulogu u srednjovekovnim praznicima luda ili Nevinih. Oko Božića nastaje period radosi za srednje sveštenstvo. Pristupa se biranju pape, episkopa ili opata za maskaradu koji će sedeti na prestolu sve do noći Sveta tri kralja. Ovi sveštenici nose žensku odeću, pevaju obscene ili groteskne refrene na muziku liturgijskih pesama, pretvaraju oltar u kafanski sto za kojim se goste, spaljuju u kadionici ostatke starih cipela, prepuštaju se rečju svim mogućim nepristojnostima. I na kraju se u veoma ukrašenu crkvu uvodi magarac prekriven bogatom odeždom, u čiju se čast služi služba božija. U ovim se šaljivim i svetogrđnim ismevanjima lako prepoznaje davnašnja želja da se jednom svake godine preobrati red stvari. Ona je možda još vidljivija u zameni uloga između časnih sestara i učenica u velikom manastiru Gospinog reda, u Parizu, na praznik Nevinih: učenice su se oblačile u odore kaluderica i držale časove učiteljicama koje su sedele u klu-pama i pravile se da slušaju. Isti praznik je podrazumevao u franciskanskom manastiru u Antibu *inverziju* funkcija između sveštenika i svetovnika. Sveštenici su zamenjivali svetovnu braću u kuhinji i u baštama, a ovi su držali misu. Za tu priliku su nosili obeležja svetosti u prnjama i *naopačke*, i čitali svete knjige koje su isto tako držali *naopako*.

Red i kršenje

Verovatno je da u ovim kasnijim pojavama ne treba tražiti ništa više do automatsku primenu u novoj sredini izvesnog mehanizma preokretanja, nasleđenog iz vremena kada se osećala snažna potreba da se sve radi *naopačke* ili sa prekomernošću u trenutku smene godina. Izgleda da je zadržano samo načelo obreda i ideja privremene zamene redovne vlasti vlašću komedije. Praznik je, a to je poznato, jedan sasvim drugačije složen skup. On obuhvata otpošiljanje istrošenog vremena u toku protekle godine, i istovremeno uklanjanje otpadaka proisteklih iz svakojakih privrednih aktivnosti, kao i prljavštine proisteklih iz vršenja bilo koje vlasti. Sem toga, on je i vraćanje stvaralačkom Haosu, načinu *rudis indigestaque moles*, iz kojega je potekao, iz kojega će se ponovo roditi organizovani svet. Nastupa doba nesputanih sloboda tokom kojeg se redovne vlasti povlače. U Tonkinu je tada Veliki pečat pravde ostajao pod ključem u svom sandučiću, *položen kako bi se označio počinak zakona*. Sudovi nisu ra-

dili; od svih prestupa, vodilo se računa samo o ubistvima, a za suđenje krivcima — očekivao se povratak vladavine propisa. U međuvremenu, vlast je bila poveravana vladaru zaduženom da prekrši sve zabrane, da se oda svim prekomernostima. On je bio slika i prilika mitskog vladara Zlatnog doba-Haos. Opšta razuzdanost podmlađuje svet, podstiče oživljavajuće snage prirode kojima preta smrt. A kada treba ponovo uspostaviti red, uobličiti novi svet, privremeni kralj biva svrgnut s prestola, proteran, žrtvovan, što možda olakšava njegovo izjednačavanje s predstavnikom prohujalog vremena, s onim kada je ovaj bio oličen u žrtvenom jarcu, progonjenom ili zaklanom. Mrtvi povratnici su ponovo odaslani. Bogovi, preci se povlače iz sveta ljudi. Igrači koji su ih predstavljali zakopavaju svoje obrazine, brišu svoje crteže. Prepreke se ponovo uzdižu između muškaraca i žena, polne i prehrambene zabrane ponovo stupaju na snagu. Pošto je obnova završena, sile prekomernosti koje su neophodne za obnovu životnih snaga i sokova moraju da ustupe mesto duhu mere i poslušnosti, onom strahu i sumnji koja predstavlja početak mudrosti, svemu onome što održava i čuva. Pomamu zamenjuje rad, prekomernost poštovanje. *Svetinja reda*, zabrana, organizuje i obezbeđuje trajanje stvaranja osvojeno *svetinjom kršenja*. Jedna upravlja redovitim tokom društvenog života, druga vodi njegovom paroksizmu.

Trošenje i paroksizam

Praznik u svom punom obliku treba, u stvari, da bude određen kao *vrhunski trenutak* društva, koji pročišćava i obnavlja. On ne predstavlja tu najvišu tačku samo s verskog već i s privrednog stanovišta. To je trenutak prometa bogatstava, najznačajnijih sklopljenih poslova, uticajne raspodele nagomilanih bogatstava. Praznik se pojavljuje kao *totalna* pojava koja izražava slavu zajednice i ojačava je u sopstvenom biću: grupa se tada veseli onima koji su u međuvremenu rođeni i koji dokazuju njeno bogatstvo i sreću i obezbeđuju njenu budućnost. U svoje okrilje prima svoje nove članove inicijacijom koja krepri njenu životnost. Oprašta se od svojih mrtvih i svečano im se zaklinje na vernost. To je istovremeno prilika kada se u hijerarhizovanim društvima približavaju i bratime različite društvene klase i kada se u društvima bratstava mešaju saglasne ili suprotstavljene grupe, potvrđuju svoju solidarnost i stvaralačkim delom obezbeđuju saglasno sprovođenje mističkih načela koja oličavaju a za koje se obično dobro pazi da se ne pomešaju. „Naši praznici, objašnjava jedan Kanak, označavaju

pokret šila čiji je cilj da poveže sve delove slamanog krova, da bi se napravio jedan jedinstveni krov, jedna jedinstvena reč." Lenar ne okleva u komentarisanju ove izjave: „Stoga vrh društva Kanaka nije neka hijerarhijska glava, vođa, to je sam *pilu*: trenutak stapanja savezničkih klanova koji skupa, u žaru govora i igara, uzdižu bogove, toteme, nevidljive koji su izvor života, oslonac moći, preduslov samoga društva.”³⁸⁾ U stvari, kada su ovi iscrpljujući i uništavajući praznici prestali pod uticajem kolonizacije, društvo je izgubilo svoju vezu i rasločilo se.³⁹⁾

Ma koliko ih mi zamišljali i oni se prikazivali različitim, zbijeni u jednu jedinu sezonu ili raspoređeni tokom cele godine, praznici izgleda da svugde ispunjavaju sličnu funkciju. Oni predstavljaju prekid u radnoj obavezi, oslobađanje od ograničenja i služanstva koji obeležavaju čovekovu sudbinu: to je trenutak kada se proživljava mit, san. Postoji se u jednom vremenu, u jednom stanju, u kome jedino moramo da trošimo i da se trošimo. Motivi sticanja tada nemaju prođu, treba razbacivati, i svako troši kako bolje ume i zna svoje zlato, hranu, polnu ili snagu mišica. Međutim, čini se da društva tokom svoga razvoja pokazuju težnju ka nerazlikovanju, jednoobraznosti, izjednačavanju nivoa, popuštanju zategnutosti. Složenost društvene organizacije u meri u kojoj se pojačava, sve manje pati zbog prekida običnog, svakodnevnog toka života. Sve treba da se nastavi danas kao juče i sutra kao danas.⁴⁰⁾ Stoga se i period opuštanja individualizirao, dok je suprotnost između odmora i raspusta, s jedne, i radnog vremena, s druge strane, izgleda postala pravi nastavak antičkog smenjivanja svetkovine i rada, zanosa i ovladavanja sobom koji su svake godine obezbeđivali ponovno rađanje poretka Haosa, bogatstvo izobilja, postojanost razuzdanosti.⁴¹⁾

³⁸⁾ M. Leenhardt, *Gens de la Grande Terre*, s. 170 (Lanerov tekst kaže: „uzdižu pretke”).

³⁹⁾ Tri različite verzije: 1. iz *L'Homme et le sacré* (1939), koju prvo dajem; 2. ona iz *La Nouvelle Revue française*, 1940, koja je mnogo duža i predstavlja nezavisan odeljak („Fête et vacances”); 3. jeste verzija iz *L'homme et le sacré* (1950), koja je dopunjena razmatranjima o ratu.

⁴⁰⁾ Ovde upravo počinje varijanta ovih poslednjih redaka, data u *La Nouvelle Revue française*.

⁴¹⁾ M. Mos je svoje *Variations saisonnières* završavao sličnim (mada manje razalujućim) primedbama o odmorima. Po njegovom kazivanju, u našim zapadnim društvima, „od otprilike meseca jula, a zbog opšteg rasturanja tokom leta, gradski život upada u period trajujuće odmorske i raspusne slabosti, čija se krajnja i završna tačka može nazreti tek pri kraju jeseni” (s. 127).

(N. R. F., januar 1940.)⁴²⁾

Opšta uzavrelost nije više moguća. Doba kovitlaca se individualiziralo. *Odmori* zamjenjuju praznik. I dalje je reč o vremenu trošenja, slobodnim aktivnostima, prekida svakodnevnog rada, ali to je period *opuštanja* a ne *paroksizma*. Vrednosti su potpuno preokrenute samim tim što svako kreće na svoju stranu ili što se svi okupljaju u istoj tački. Odmori, kao što i sami izrazi kažu, predstavljaju izvesnu prazninu, izvesno usporavanje društvene aktivnosti. A samim tim nisu sposobni da *ispune* pojedinca. Lišeni su svake pozitivne oznake. Sreća koju donose se, u prvom redu, sastoji od udaljavanja od briga, od obaveza od kojih oslobađaju. Otići na odmor, znači, pre svega, pobeći od svojih briga, uživati u „i te kako zasluženju“ dokolici. A to znači više podvajanje od grupe nego druženje s njom, u trenutku njenog bujanja, u času njenog veselja. Stoga raspusti i odmori ne predstavljaju kao praznik narastanje zajedničkog života već „najniži vodostaj“ istog.⁴³⁾ S te tačke gledišta, oni su obeležje krajnje izmrvljenog društva u kome ne postoji nikakvo posredništvo između strasti pojedinca i državnog aparata. U ovom slučaju, to može biti ozbiljan znak, znak za uzbunu, znak da se jedno društvo pokazuje nesposobnim da izazove praznik koji će ga izražavati, koji će ga odslikati, koji će ga obnoviti. Nema sumnje da bi bilo nemoguće vratiti počasnno mesto starovremenskom smenjivanju fešte i teškog rada, zanosa i ovladavanja sobom, koji su svake godine obezbeđivali ponovno ranje poretka Haosa, bogatstvo izobilja, postojanost razuzdanosti. Ali se valja pitati, bez snishodljivosti, da li je društvo bez praznika društvo koje je osuđeno na smrt, da li, u gluvom pritisku koji u svakome pomučeno izaziva njihovo odsustvo, prolazno zadovoljstvo odmora i raspusta ne predstavlja jednu od onih lažnih lagodnosti koje umirućima prikrivaju sopstvenu agoniju.

HS (1950.)⁴⁴⁾

Valja se, prema tome, upitati koji to kovitlac može da oslobodi nagone pojedinca, potisnute potrebama i zahtevima organizovanog života, i da istovremeno dovede do zajedničkog vrenja širokog obuhvata. Čini se stoga da je pojavom čvrsto uspostavljenih država, a još jasnije u meri

⁴²⁾ *La Nouvelle Revue française*: književni časopis osnovan 1909, a, pod istim imenom osnovana, 1911, izdavačka kuća (*la N.R.F.*), poznata potom i danas kao *Gallimard*.

⁴³⁾ Na mesto onoga što sledi, *L'homme et le sacré*, (1950) pruža redove o ratu, koji su malo dalje dati.

⁴⁴⁾ NS („L'homme et le sacré”).

u kojoj se njihova struktura afirmiše, starovremensko smenjivanje — svetkovine i rada, zanosa i ovladavanja sobom koji su povremeno obezbeđivali ponovno rađanje poretka iz Haosa, bogatstvo iz izobilja, postojanost iz razuzdanosti — zamenjeno je smenjivanjem potpuno druge vrste, koje u savremenom svetu odgovaraju osobenostima onog prvog: a to je smenjivanje mira i rata, blagostanja i uništavanja njegovih rezultata, uredenog spokojstva i obaveznog nasilja.

(Prevela s francuskog JASENKA TOMAŠEVIĆ)

